

Inleiding

Uit 1 Samuel gaan we lezen. Deel 1 van een boek over Samuel, Saul en David. Vol mythes over de eerste koningen van Israël, hun vrouwen en kinderen, hun entourage en de godsmannen die hen op het rechte spoor proberen te houden. Volksverhalen, sterke staaltjes als gevechten met reuze-grote tegenstanders. En vast ook met sporen van verhalen dichter op de historische werkelijkheid, maar hoe precies dat weten we niet en daar gaat het ons ook niet om; we nemen de tekst zoals deze vandaag voor ons ligt. Een verhaal over een jongen die bestemd is om de eerste koning van Israël te worden. We zullen het lezen als een parabel die ons vragen kan stellen over leiderschap: wat zoeken wij in onze leiders? Wat maakt een goede leider? En is er zoiets als 'jouw bestemming' – dat wat u, wat jij bedoeld bent te gaan doen? Door de lens van dit verhaal kijken we naar de wereld van vandaag.

Hoe ons verhaal begint. Er was een land zonder koning. Israël werd geleid door zogenaamde rechters – richteren zo u wilt: profetische figuren die de naam hadden te kunnen spreken namens de God van Israël, JHWH. Als we gaan lezen is Samuel de zittende rechter. Maar hij wordt oud, zijn zonen zijn corrupt en het volk wil een koning – net als de volken om hen heen: nieuw leiderschap vragen ze – een nieuwe bestuurscultuur. Samuel voelt zich afgewezen en meent bovendien dat een koning alles zal brengen dat haaks staat op de samenleving die JHWH voorstaat. Een koning wil macht vergaren, wil oorlogen voeren, zal zijn volk uitknipen en onderdrukken. Alles waar ze door JHWH uit bevrijd waren. Maar JHWH zelf doet een stap opzij: 'geef ze maar een koning!', klinkt het, 'maar waarschuw ze wel!' Samuel kwijt zich fanatiek van deze taak: 'Een koning zal jullie zonen als soldaten nemen', fulmineert hij, 'en als arbeiders op zijn land, hij zal ook je dochters nemen om voor hem te werken, hij zal het beste land, de beste wijngaarden en olijfgaarden nemen en geven aan zijn kliek, Je zult zijn slaven worden' (zie 1 Samuel 8). Maar de mensen laten zich niet overtuigen. Samuel zal op zoek moeten naar een koning. En daar – daar begint het verhaal over Saul.

1 Samuël 9:1-8 Ezels zoek

- 9:1 En het geschiedde:
een man uit Benjamin, zijn naam Kiesj,
de zoon van Avieel, zoon van Zeror, zoon van Bechorat, zoon van Afiach,
een Benjaminiët, een vermogend man -
- 2 hij had een zoon, zijn naam Sjaoul-Saul, jong en goed,
uit de kinderen van Israël was er geen zo goed als hij,
hij stak met kop en schouders uit boven heel het volk.

[Wacht even... zoon van Avieel, van Zeror, van Bechorat... moet ik die allemaal kennen? Mmm, nee. Het zijn geen namen die verwijzen naar bekende bijbelse figuren. Maar de formule – zoon van die, van die, van die – die kennen we wel. Zo beginnen de verhalen over mensen – met waar ze vandaan komen. 'Van wie ben jij er één?', zeggen ze in de Achterhoek als ze je voor het eerst de hand schudden. Saul van Kiesj dus. Aangenaam. Sjaoul – 'de gevraagde', betekent zijn naam in het Hebreeuws, 'de verlangde'. Zal hij dat blijken te zijn? Het begint in elk geval veelbelovend. Saul is jong en goed, vertelt het verhaal. 'Goed' als in: goed gebouwd? Zekers: met kop en schouders boven anderen uit. Maar in het Hebreeuwse 'tov' – van ons tof – klinken ook andere wordingsverhalen mee: dat uit Genesis bijvoorbeeld, toen JHW zag dat het goed was. Zal Saul een koning worden wiens handelen beantwoordt aan de naam van die God?]

- 3 Nu waren de ezellen van Kiesj, de vader van Saul, zoekgeraakt.
Kiesj sprak tot Saul, zijn zoon:
Neem nu een van de jongens mee
en sta op, ga, zoek de ezellen.
- 4 Hij trok door het gebergte van Efraïm
en hij trok door het land Sjalisja,
maar zij vonden ze niet.
Ze trokken door het land Sjaäliem,
maar nee, niets.
Toen trok hij door het land Benjamin,
maar ze vonden ze niet.
- 5 Toen kwamen zij in het land Zoef.
Saul sprak tot de jongen die bij hem was:
Ga, laten wij terugkeren,
anders zal mijn vader de ezellen laten zitten
en zich zorgen maken over ons.
- 6 Maar hij sprak tot hem:
Zie toch, er is een man Gods in deze stad
en die man staat in hoog aanzien,
elk woord dat hij spreekt komt, het zal komen.
Nu, laten wij daarheen gaan,
misschien wijst hij ons de weg
die wij moeten gaan.
- 7 Saul sprak tot zijn jongen:
Zie, als wij gaan,
wat kunnen wij meebrengen voor die man?
Want het brood uit onze plunjezakken is op
en wij hebben geen geschenk om naar de man Gods te brengen.
Wat hebben wij?
- 8 Maar de jongen ging verder, hij antwoordde Saul en sprak:
Zie, daar vind ik in mijn hand een vierde van een zilverstuk,
dat zal ik geven aan de man Gods
en hij zal ons de weg wijzen.

[Nou, de eerste woorden van Saul... hoe leren we hem kennen? Een empathische zoon die wil voorkomen dat zijn vader zich nodeloos zorgen maakt? Een nette jongeman die weet heeft van de etiquette jegens godsmannen? Of... een weifelaar? 'Laten we maar teruggaan', zijn zijn eerste woorden.

De jongen – de knecht – die hij bij zich heeft is doortastender en zet zijn heer op een beslissend spoor. En Saul? Hij laat zich overhalen: 'Het is goed wat je zegt – tov – , laten we dan maar een poging wagen bij die godsmannen.' Sauls knecht neemt dus het voortouw. En dát, ja dat motief kennen we natuurlijk wel uit de bijbel: kinderen, knechten, de jongste zoon... wie geen aanzien geniet, die blijkt voorop te gaan.]

1 Samuël 9:11-25 Een weifelende kandidaat-koning

- 11 Zij gingen opwaarts, de helling naar de stad
en zij vonden meisjes
die uit waren gegaan om water te putten.
Ze zeiden tot haar:
Is hier de ziener?

- 12 Zij antwoordden hen en zeiden:
Zie, voor jouw aangezicht.
Haast je, jij,
want vandaag is hij naar de stad gekomen.
- 13 Komen jullie in de stad,
dan zul je hem vinden
voordat hij gaat, opwaarts, de hoogte op
om te eten.
Want het volk zal niet eten
tot hij gekomen is,
want eerst zegent hij de slachtgave,
daarna zullen de genodigden eten.
Nu dan, ga opwaarts,
want vandaag zullen jullie hem vinden.
- 14 Zij gingen opwaarts, de stad in,
zij kwamen midden in de stad
en zie, Samuël trok uit, hun tegemoet,
om opwaarts te gaan, de hoogte op.

[Wacht weer even: wat moet ik nu voor me zien? Een altaar op een heuvel. Daarop een dier dat wordt geofferd. En van het vlees dat niet bestemd is voor JHWH eet de godsman Samuel met zijn gasten. Wel een mooie plot twist: Saul zoekt ezalinnen maar vindt een ziener. En die komt met een boodschap waar Saul helemaal niet naar op zoek was...]

- 15 JHWH had aan Samuël onthuld,
één dag voor de komst van Saul:
- 16 Morgen om deze tijd zal ik sturen naar jou
een man uit het land Benjamin.
Hem zul jij zalven tot leidsman over het volk Israël:
hij zal mijn volk bevrijden uit de hand van de Filistijnen
want ik heb gezien naar mijn volk,
want zijn schreeuwen is gekomen tot mij.
- 17 Toen Samuël hem zag, Saul,
toen antwoordde JHWH hem:
Zie, de man over wie ik gesproken heb tot jou:
deze zal heersen over mijn volk.
- 18 Saul trad toe op Samuël midden in de poort
en sprak:
Vertel mij toch,
waar is het huis van de ziener?
- 19 Samuël antwoordde Saul en sprak:
Ik, ik ben de ziener.
Ga opwaarts voor mijn aangezicht, de hoogte op,
vandaag zullen jullie eten met mij.
Morgen zal ik jou sturen
en alles wat is in jouw hart zal ik jou bekend maken.
- 20 En wat de ezalinnen betreft
die vandaag voor jou drie dagen zoek zijn:
maak je over hen geen zorgen in je hart
want ze zijn gevonden.
Maar aan wie komt toe alles wat het mooiste is in Israël?

- Is het niet aan jou en aan heel het huis van je vader?
- 21 Saul antwoordde en sprak:
Ben ik niet een Benjaminit, ik,
uit de kleinste van Israëls stammen?
En is mijn familiegeslacht niet de minste
uit alle familiegeslachten van Benjamin?
Waarom spreek jij tot mij woorden als deze?

[Bescheiden jongen, Saul. En realistisch ook misschien – Benjamin is de kleinste stam. En wordt bovendien met de nek aangekeken vanwege een schandelijk misdrijf begaan in Gibeon, met een oorlog tussen Benjamin en de overige stammen van het volk tot gevolg (Richteren 20). Dat wordt toch nooit geaccepteerd, een koning uit Benjamin...]

Bescheiden? Realistisch? Of bang. Je kop boven het maaiveld uit – dat moet je maar durven. Wat het ook zij: JHWH heeft er weinig mee op en schuift Saul naar voren. Samuel moet hém tot leidsman zalven. Niet tot koning, dát staat er niet! Deze Saul moet een ander soort leider worden dan de koningen waarvan het volk juist is bevrijd.]

- 22 Samuël nam Saul en zijn jongen,
hij bracht hen naar de eetzaal
en gaf hun een plaats aan het hoofd van de genodigden -
zij waren dertig man ongeveer.
- 23 Samuël sprak tot de kok:
Geef het deel dat ik jou gegeven heb,
waarover ik gezegd heb: zet het apart bij jou.
- 24 De kok hief een schenkel omhoog met wat daaraan was
en zette die neer voor het aangezicht van Saul.
Samuël sprak:
Hier wat over is,
neergezet voor jouw aangezicht,
eet, want het is te bestemder tijd bewaard voor jou,
zoals ik gezegd heb
toen ik het volk heb uitgenodigd.
Die dag at Saul met Samuël.
- 25 Zij daalden af van de hoogte naar de stad
en hij sprak het woord met Saul op het dak.

[Hier – wat over is. Krijgt Saul nou de kliëjes? Nee, hij krijgt dat stuk vlees voorgeschoteld dat volgens het boek Leviticus bestemd is voor de priester. Saul moet een man van God-ik-zal-er-zijn worden – een koning die van zijn troon afkomt om te bevrijden wie gevangen zit in zijn ellende. Omlaag en weer omhoog gaat het in dit verhaal – letterlijk en figuurlijk. Heuvel op, heuvel af, opwaarts de stad in, en zo weer naar beneden, naar de rand van de stad. Mooi verteld. Die jongen die uittorent boven de mensen – zal hij ook oog hebben voor wat klein is?]

1 Samuël 9:26-10:9 Een nieuw hart

- 26 Vroeg, toen het morgenrood daagde, stonden zij op.
En het geschiedde:
Samuël riep Saul daar op het dak en sprak:
Sta op, ik laat je gaan.
Saul stond op,
ze gingen naar buiten, die twee, hij en Samuël, de straat op.
- 27 Toen ze waren afgedaald naar de rand van de stad,

sprak Samuël tot Saul:

Zeg de jongen dat hij voor ons uit gaat
- en hij ging voor hen uit -
maar jij, blijf staan, vandaag,
dan ik zal jou het woord van God doen horen.

10:1 Samuël nam het flesje met olie,
hij goot die uit over zijn hoofd,
hij kuste hem en sprak:
Is het niet zo dat JHWH jou zalft
tot leidsman over zijn erfdeel?

[Buiten de stad en buiten gehoorsafstand van de jongen die mee is, zalft Samuel Saul. In het geheim dus, vooralsnog. Maar weet wel je plaats, Saul. Israël blijft zijn erfdeel – dat van JHWH. En zijn profeet, die trekt aan de touwtjes. De macht van deze toekomstige koning wordt aan banden gelegd nog voor hij goed en wel begonnen is.]

2 [Samuel sprak:] Als jij vandaag weggaat van mij,
zul je twee mannen vinden bij het graf van Rachel,
aan de grens van Benjamin, in Zelzach.
Zij zullen je zeggen:
'Ze zijn gevonden, de ezalinnen die jij ging zoeken,
en zie, je vader heeft de zaak van de ezalinnen laten zitten,
hij was bezorgd om jullie en zei:
"Wat zal ik doen voor mijn zoon?"'

3 Als je van daar verder gaat,
kom je bij de steeneik van Tabor.
Daar zullen drie mannen jou vinden -
zij gaan opwaarts naar God in Beet-Eel.
Een draagt drie bokjes,
een draagt drie bollen brood,
een draagt een kruik wijn.

4 Zij zullen vragen of jij in vrede bent
en jou twee broden geven.
Jij zult die nemen uit hun hand.

5 Daarna zul je komen in Gibe'a van God
waar het garnizoen van de Filistijnen is.
En het zal geschieden:
als je daar in de stad komt,
zul je een bende profeten tegenkomen
die afdalen van de hoogte,
harp, trom, fluit en lier voor hen uit -
zij zingen als profeten.

6 Dan zal de adem van JHWH vaardig worden over jou
en jij zult als profeet met hen zingen -
je zult veranderd worden in een andere man.

7 En het zal geschieden
als deze tekenen over jou komen -
doe, jij, wat je hand vindt
want God is met jou.

8 Daal dan af voor mijn aangezicht naar Gilgal-Ringmuur.
En daar, ik daal af naar jou
om opstijgende gaven te doen opgaan

en om vredegeven te slachten.
Zeven dagen zul je wachten voordat ik naar jou toe kom.
Dan zal ik je bekend maken wat je doen moet.

- 9 En het geschiedde
toen hij zijn schouder keerde om weg te gaan van Samuël,
dat God hem een ander hart gaf.
Al deze tekenen kwamen op die dag.

[Een ander hart dus. Daar lijkt het de schrijver van dit verhaal om te doen. Heeft Saul het hart dat nodig is om te kunnen leiden? Om een volk te helen dat uiteengeslagen is door oorlog. Hij werd gevraagd de kudde van zijn vader weer bij elkaar te zoeken. Kan hij ook mensen bij elkaar brengen?]

1 Samuël 10:17-27 Leve de koning?

- 17 Toen schreeuwde Samuël het volk naar JHWH in Mizpa
18 en hij sprak tot de kinderen van Israël:
Zo spreekt JHWH, de God van Israël:
'Ik ben het die Israël heb doen gaan, opwaarts, uit Egypte
en die jullie gered heb uit de hand van de Egyptenaren
en uit de hand van alle koninkrijken die jullie verdrukten.
19 Maar vandaag hebt jullie je God verworpen
die jullie heeft bevrijd
uit al je rampen en al je noden,
maar jullie hebben gezegd:
'Stel een koning aan over ons.'
Nu dan, ga staan voor het aangezicht van JHWH,
al naar je stammen en naar je duizenden.
20 Samuël liet naderkomen alle stammen van Israël
en het lot viel op de stam Benjamin.
21 Hij liet naderkomen de stam Benjamin,
al naar zijn familiegeslachten,
en het lot viel op het familiegeslacht van Matri
en het lot viel op Saul.
Ze zochten hem, maar hij werd niet gevonden.
22 Ze vroegen, andermaal, aan JHWH:
Is die man wel hierheen gekomen?
JHWH sprak:
Zie, hij heeft zich verstopt tussen de dingen.

[Dit is toch wel een sterk staaltje. De jongen die de ezinnen niet kon vinden, wil nu niet gevonden worden. Hij verstopt zich, zoals Adam zich in het boek Genesis voor God verstopte. En tussen de regels van Sauls verhaal zingt de vraag uit dát verhaal: mens, waar ben je?]

- 23 Ze renden daarheen
en haalden hem daarvandaan.
Daar stond hij midden tussen het volk
en hij kwam hoger dan heel het volk,
vanaf zijn schouder opwaarts.
24 Samuël sprak tot heel het volk:
Zien jullie wie JHWH heeft uitgekozen?
Want zoals hij is er geen onder heel het volk.
Toen hief het volk een juichkreet aan,

ze zeiden:

Leve de koning!

- 25 Samuël sprak het woord tot het volk,
de rechtsgang van het koningschap,
hij schreef het op in een boekrol
en legde die neer voor het aangezicht van JHWH.
Toen stuurde Samuël heel het volk weg,
ieder naar zijn huis.
- 26 Ook Saul ging naar zijn huis in Gibeon
en met hem mee gingen de weerbare mannen
die God had aangeraakt in hun hart.
- 27 Maar de waardeloze mannen zeiden:
Zou déze ons moeten bevrijden?
Zij verachtten hem
en brachten hem geen gave.
Maar hij was als een dove.

[Nou, dat is dan een fraaie cliff hanger. Leve de koning! Maar de oppositie staat ook al gelijk klaar. En Saul - Saul houdt zich doof. De koning van de God over wie het verhaal vertelt dat hij het schreeuwen van zijn volk heeft gehoord, die koning houdt zich vooralsnog doof. Laf? Of wijsheid. Zegt u het maar. Hoe het deze koning vergaat – dat is voor een andere keer.]

Epiloog

Het gaat niet om de poppetjes, het gaat om de inhoud, klinkt het in de verkiezingscampagne. Maar intussen gaat het toch ook vaak over de poppetjes. Worden de boegbeelden van politieke partijen uitentreuren getraind. Wat wil de kiezer horen? Gestyled worden ze, want het oog wil ook wat... Met kop en schouders boven anderen uit – dat vinden we nog steeds belangrijk: onderzoek schijnt uit te wijzen dat iemand gezaghebbender, overtuigender, intelligenter, charismatischer en bekwaamer op ons overkomt naarmate hij groter is. Of dat voor *haar* ook geldt kon ik niet zo snel niet vinden. Maar wie klein van stuk is vraagt beter maar een krukje bij een verkiezingsdebat. Vrouwen spreken beter laag en een trekken een broekpak aan. En wel authentiek blijven natuurlijk.

Ga er maar aan staan. Of het nou over de politiek gaat of over iets anders: terugdeinzen voor een leiderschapsrol is om velerlei redenen voorstelbaar. Hoge bomen vangen veel wind en het stormt hier en daar behoorlijk: kijk naar de bedreigingen die onze politici te verstouwen krijgen. Wie durft. En wie beantwoordt aan het 'nieuwe leiderschap' dat gevraagd wordt?

De mensen uit het verhaal roepen ook om nieuw leiderschap. Een koning willen ze – 'net als de volken om ons heen'. Eentje die de Filistijnen zal verslaan, oppert JHWH. Is het ingegeven door angst – die roep om een koning? Ik moest denken aan het debat over de macht – of onmacht – van Europa. Nu, met wat speelt in Israël en Gaza, maar ook al eerder naar aanleiding van de oorlog in Oekraïne klinkt de roep om een realistischer buitenlandpolitiek. Het gaat dan over de vraag of we wel genoeg gewicht in de schaal leggen. Of er niet meer geld naar defensie moet bijvoorbeeld zodat we het spel van de macht kunnen meespelen.

Hoeveel geld er naar onze defensie moet of wat in een gegeven conflict de weg naar vrede is – het zou geen recht doen aan de complexiteit van onze wereld om eenvoudige antwoorden te formuleren. Ook de bijbel heeft die niet in huis. Maar die wens om het internationale spel om de macht mee te kunnen spelen, die doet me wel denken aan die roep om 'een koning net als de anderen'. En uit de parabel over Saul kunnen we wel een blikrichting opmaken – juist wég van machtsdenken. Dus zonder de complexiteit plat te slaan wil ik me door dit verhaal wel laten bevragen. Hoe handelen we vanuit een verlangen naar de wereld die we hopen, en niet – of niet alleen – uit angst voor een wereld die we vrezen?

Op de NOS stond deze week een filmpje waarin een Joodse vrouw en een Palestijnse man vertellen hoe hun gemeenschappen al zeventig jaar in vrede naast elkaar leven. En hoe ze – ook nu – hard werken om dat zo te houden. Ze nemen de verslaggever mee naar een standbeeld dat ze hebben laten maken. Een hoge stapel grote stenen verbeeldt de vele problemen, maar over die stenen loopt een waterstroom, gemaakt met kleine, gekleurde mozaïeksteentjes. Een prachtig beeld, niet alleen omdat water en stenen zulke prachtige en gelaagde symbolen zijn, maar ook omdat de twee gemeenschappen letterlijk gebruik maken van dezelfde waterbronnen. Als we nadenken over volken die uiteengeslagen zijn door wantrouwen en oorlog – wat kunnen we dan leren van deze mensen die een route naar vrede hebben gevonden?

Plant nieuw hart in mij, zingen we hier volgende week. Maar hoe kom je daaraan – aan een nieuw hart? Deze parabel zet ons op het spoor van de ander: laat je hart keren door de mens tegenover je – en zeker ook door die mensen die vaak níet gehoord worden. Die aan het kortste eind trekken. Die we over het hoofd dreigen te zien.

*Een nieuw hart wil ik,
steeds opnieuw nieuw omdat
het zich niet heeft vastgebeten
in angst of eigen gelijk
maar zich durft laten omkeren
en wil blijven zingen
van vrede en een wereld
waar mensen waardig leven mogen.*

*Dat we zulke harten koesteren
in onszelf en in elkaar.*